

ISTORINĖS TIKROVĖS VAIZDAVIMO PRINCIPAI A. GUDAIČIO- GUZEVIČIAUS ROMANE-EPOPEJOJE „KALVIO IGNOTO TEISYBĖ“

L. Lisenkaitė

A. Gudaičio-Guzevičiaus „Kalvio Ignoto teisybė“ — pirmas lietuvių literatūros veikalas, kuriame revoliuciniai 1918—19 metai yra grožinės prozos vaizdavimo objektas. Šis laikotarpis — tai lietuvių tautos kovų dėl socializmo etapas, tai vienas reikšmingiausių mūsų liaudies gyvenime istorinių įvykių. Iki A. Guzevičiaus „Kalvio Ignoto teisybės“ lietuvių prozaikų kūryboje (pvz. P. Cvirkos, A. Jasučio ir kai kurių kitų) užtinkame tik atskirus revoliucinės lietuvių liaudies 1918—19 m. kovos vaizdus.

„Kalvio Ignoto teisybė“ atskira knyga pasirodė 1948—49 m. Tokiu būdu, pirmąjį lietuviškos grožinės prozos kūrinį apie 1918—19 m. revoliucinius įvykius Lietuvoje nuo pačių įvykių skiria beveik 30 metų laikotarpis. Taigi, rašydamas apie praeitį, A. Guzevičius turėjo šios dienos perspektyvą. Pats gyvenimas parodė, kokia kryptimi vystėsi, kokį vaidmenį lietuvių liaudies ir valstybės gyvenime suvaidino tos ar kitos partijos bei grupės, kurios 1918—19 m. kovojo tarp savęs dėl valdžios ir kurios bendromis jėgomis stengėsi nuslopinti revoliucinį darbo žmonių judėjimą. Vaizduodamas liaudį revoliucijoje, A. Guzevičius galėjo pasinaudoti rusų ir kitų tautų tarybinių rašytojų patirtimi, jų naudotomis tipizacijos priemonėmis. Tačiau rašytojui daugeliu atvejų teko būti ne tik menininku, bet ir istoriku. Tik tai turint galvoje, išryškėja istorinės tikrovės vaizdavimo principų specifika pirmame stambiame jo kūrinyje, iškyla tų principų istorinė ir meninė prasmė.

Iš tų 30 metų, skiriančių kūrinio pasirodymą nuo aprašomų įvykių, apie 25 metus tenka buržuazijos viešpatavimui bei vokiečių okupacijai. Lietuvių buržuazija, ypač jos nacionalistinis sparnas, menkino 1918 m. Lietuvos tarybinės respublikos paskelbimo reikšmę, siaurino revoliucinį lietuvių liaudies užmojį, stengėsi jį įsprausti į savo klasinio judėjimo rėmus, neigė rusų tautos revoliucinės kovos už socializmą teigiamą poveikį lietuvių tautos likimui. Rašytojui-komunistui, pasiryžusiam meniniais vaizdais atkurti istorinius įvykius, iškilo reikalas parodyti skaitytojui istorinę tiesą, pavaizduoti ano meto tikrovę visu jos socialinio-politinio gyvenimo sudėtingumu. Autoriaus noras atstatyti tiesą nulėmė ne tik tai istorinės tikrovės vaizdavimo principus rašant romaną, bet pakeitė ir rašytojo poetinį sumanymą. A. Guzevičius pasakoja, kad, kalėjime susidomėjęs Kurkliečio

pasakojimais apie 1918—19 m. kovas, jis sumanė panaudoti tuos pasakojimus meninio kūrinio siužetui. Šito neplačios apimties kūrinio — apsakymo ar nedidelės apysakos centre turėjęs būti kaimo kalvio, aktyviai įsijungusio į 1918—19 m. kovą dėl Tarybų valdžios bei socializmo, likimas. Patys tų dienų istoriniai įvykiai autorių tada domino kaip kaimo kalvio veikimo, kovos fonas. Tačiau po to, kai pirmas knygos variantas dingo (pateko į žvalgybos rankas) ir autorius, ruošdamasis rašyti iš naujo, ėmė papildinėti savo žinias apie jam rūpimą laikotarpį kitų aktyvių ano meto revoliucionierių prisiminimais, ir ypač tada, kai rašytojui pasidarė prieinami revoliucinio judėjimo Lietuvoje archyvai, jame pamažu subrendo naujas poetinis sumanymas. A. Guzevičiui kilo noras papasakoti apie didingus tų dienų istorinius įvykius, nušviesti juos marksistinio istorijos proceso suvokimo požiūriu. 1918—19 m. revoliucinė kova patraukė rašytojo dėmesį ne tik kaip kaimo revoliucionieriaus veiklos fonas, bet ir kaip tiesioginis vaizdavimo objektas. Reikšmingas istorinis įvykis, liaudies vaidmuo bei vieta jame ir kalvio Ignoto kaip vieno iš revoliucinių darbo žmonių atstovų likimas,— taip pasikeitė autoriaus sumanymų pobūdis. Tai ir privertė rašytoją atsisakyti savo sumanymo parašyti nedidelės apimties kūrinį, bet imtis vieno talpiausių ir sudėtingiausių literatūros žanrų — romano-epopėjos.

Rašydamas romaną-epopėją „Kalvio Ignoto teisybė“, A. Guzevičius negalėjo naudotis savo betarpiškais įspūdziais, remtis paties matytais vaizdais, to meto gyvenimo epizodais (1918—19 metais jis negyveno Lietuvoje). Pagrindinis šaltinis rašytojui, atkuriant istorinę tikrovę, buvo kitų žmonių pasakojimai, prisiminimai, istoriniai dokumentai, ano meto periodinė spauda ir t. t. Šia prasme A. Guzevičiaus knyga atitiko bendras tarybinės literatūros istorinio žanro vystymosi tendencijas. Pirmieji rusų tarybinės literatūros kūriniai apie Spalio socialistinę revoliuciją, apie liaudies dalyvavimą joje buvo sukurti rašytojų, betarpiškai stebėjusių revoliucinius įvykius (V. Ivanovas, V. Majakovskis, A. Serafimovičius ir kt.). Tačiau jau 1938 metais žymus rusų tarybinis rašytojas A. Tolstojus iškėlė menininkams kitą uždavinį: „Iki šiol dažniausiai romanai, apsakymai, pjesės pilietinio karo istorijos tema rašomos daugiau remiantis įspūdziumi negu istoriniais dokumentais. Didžiulis fondas dokumentų, stenogramų, užrašytų mūsų netolimos herojinės praeities prisiminimų yra dar nepaliestas. Jokia vaizduotė negali būti tokia įtikinanti, kaip tie istoriniai dokumentai. Mūsų liaudis nori pažinti savo istoriją ir visų pirma istoriją savo didžiosios kovos dėl socializmo“.¹ A. Guzevičius kaip tik ir ėjo šiuo keliu, atkurdamas istorinę tikrovę dokumento, istorinio fakto pagalba. Tačiau jis neaprašinėjo smulkmeniškai visų neesminių faktų bei įvykių, apibendrindamas atskirus reikšmingesnius faktus, tipizuodamas juos, plačiai naudojosi menine išmone.

A. Guzevičius ankstyvojoje jaunystėje surišo savo likimą su kovojančia liaudimi, tapo revoliucionieriumi profesionalu. Jam pačiam kaip žmogui ir kaip rašytojui rūpėjo suprasti tuos žmones, kurie buvo jo revoliucinės

¹ A. Толстой. Собрание сочинений, Гослитиздат, 1949, т. 13, стр. 404.

kartos pirmtakais. Jis norėjo parodyti ne tikėtai tų žmonių politinį veidą, bet ir jų dvasinį grožį. Neatsitiktinai knygoje užtinkame „revoliucijos riterio“ sąvoką. Tai ne tik romantiškos mergaitės Aldonos požiūris į revoliucionierių Karolį, tai paties autoriaus etinis kriterijus šios rūšies žmonėms. Todėl rašytojas, taip mažai dėmesio kreipdamas į kitų savo romano-epopėjos herojų dvasinį gyvenimą, gana plačiai piešia Karolio ir Aldonos pergyvenimus. Jie rašytojui ypatingai artimi ir brangūs.

Pirmaisiais pokario metais, kada A. Guzevičius rašė šį mums žinomą savo knygos variantą, tarybinėje lietuvių literatūroje proza užėmė anaipolt ne pirmąją vietą. Ypač stokojo platesnės drobės, didesnės apimties epinių kūrinių, kuriuose socialistinio realizmo metodu būtų pavaizduotas atskirų žmonių gyvenimas su visu politinės kovos sudėtingumu bei įvairumu. Neturėjo jauna lietuvių tarybinė proza patyrimo vaizduoti liaudį kaip visumą, jos vaidmenį istorijos procese. Tai sudarė nemažų sunkumų rašytojui. Ir ne visas kliūtis jis sugebėjo įveikti.

Tokios pagrindinės objektyvios ir subjektyvios sąlygos, kurios padeda suprasti istorinės tikrovės vaizdavimo principus „Kalvio Ignoto teisybėje“.

Žanro atžvilgiu „Kalvio Ignoto teisybė“ nėra nei istorinis romanas, nei istorinė kronika, nors jame randame atskirų vieno ir kito žanro bruožų. „Kalvio Ignoto teisybė“ nėra istorinis romanas, pirmiausia, todėl, kad kūrinio siužeto nenulemia istorinės asmenybės, visuomeninio bei asmeninio gyvenimo pagrindiniai momentai. Į pirmą vietą siužete iškyla išgalvoti herojai. Visų pirma, autorių domina tų herojų likimas istorinių įvykių fone bei patys istoriniai įvykiai. Neteisinga vadinti A. Guzevičiaus kūrinį istorine kronika, nors iš pirmo žvilgsnio gali taip atrodyti: knyga gana stambi, o vaizduojami joje įvykiai neapima ir metų laikotarpio. Tačiau geriau įsiskaitę į knygą ir, juo labiau, palyginę ją su šiuo metu paskelbta 1918—19 m. istorine medžiaga, matome, kad autorius, dažnai neatsisakydamas panaudoti istorinius faktus, vis gi nesistengia duoti skaitytojui nuoseklaus 1918—19 m. revoliucinės kovos vaizdo. Rašytojas nerodo, kaip vyko kova dėl Tarybų valdžios įvairiose Lietuvos vietose, bet, vaizduodamas įvykius Rokiškio apskrityje, išryškina istorinės tikrovės būdinguosius bruožus, apibendrina atskirus faktus. O skyriai, kuriuose piešiamas Vilnius, nors ir labiau susiję su istoriniais faktais, toli gražu nėra kronikinis įvykių aprašymas: nemaža svarbių to meto istorinių įvykių autoriaus iš viso nutylėta, kiti gerokai nutolę nuo tikroviško pagrindo. Vilniaus kovų epizodai knygoje nėra atsiję: autorius rodo jų glaudų ryšį su įvykiais periferijoje, jų įtaką revoliucinės kovos eigai Rokiškio apskrityje ir visoje Lietuvoje. A. Guzevičius nepaskęsta pačių įvykių aprašymuose, o, naudodamasis įvairiomis tipizacijos priemonėmis, atkuria istorinę tikrovę tipiškų charakterių ir tipiškų įvykių pagalba. Autorius atskleidžia, kas vaizduojamuoju momentu buvo svarbiausia, kas turėjo reikšmės tolimesniam liaudies gyvenimui. Vaizduodamas istorinius įvykius, rašytojas parodo, kaip jų poveikyje plačiuose Lietuvos darbo žmonių sluoksniuose formavosi socialistinės pažiūros, kaip augo jų politinis aktyvumas. Plačiai naudodamasis išmonės pagalba, atkuriant istorinius įvykius, autorius vis dėlto nenusižengia istorinei tiesai. Jis

teisingai vaizduoja socialinių klasių bei grupių pasiskirstymą ir santykius anuo metu, atskleidžia liaudies vaidmenį revoliucijoje, pabrėžia komunistų partijos vadovavimą jai. Todėl A. Guzevičiaus „Kalvio Ignoto teisybės“ tema aktuali, o kūrinio pasirodymas savalaikis. Žanrinio požiūriu „Kalvio Ignoto teisybė“ artimiausia romanui-epopėjai, žanrui, kuris labai prigijęs tarybinėje literatūroje.

Nesant istorijos vadovėlio, o taip pat paskelbtų istorinių dokumentų bei šaltinių, skaitytojas daugelį to meto istorinių faktų bei įvykių sužinojo, pirmiausia, iš A. Guzevičiaus knygos, todėl, skaitant romaną, neretai susidaro įspūdis, kad rašytojas 1918—19 m. įvykius pavaizdavo grynai istoriškai. Iš tikrųjų autorius toli gražu ne visada yra tikroviškas, nors jo išmonė nenusižengia istorinei tiesai — ji remiasi faktais, apibendrina istorinės tikrovės įvykius. Panaudodamas istorinę medžiagą siužeto plėtojimui, jų pagalba išryškindamas daugelio herojų charakterio bruožus, A. Guzevičius tuo pat metu labai kūrybiškai ir savarankiškai tuos faktus interpretuoja ir aiškina, dažnai juos papildo ir visuomet stengiasi istoriniu faktu parodyti esminius tikrovės bruožus. Pavyzdžiui, vaizduodamas lenkų organizuotą pučą vokiečių kariuomenei palikus Vilnių, autorius gana laisvai permąsto šį istorinį faktą. Panaudojęs atskirus konkretaus istorinio įvykio momentus, autorius meniškai įprasmina jį, apibendrina. Jis, Bielinskio žodžiais tariant, „perleidžia tikrovės reiškinį per savo fantaziją ir duoda jam naują gyvybę“. Pavyzdžiui, yra žinoma, kad keli klubo gynėjai, nenorėdami pasiduoti baltalenkams ir nematydami išeities, nusižudė. Konkrečiomis klubo gynimo sąlygomis tai, gal būt, buvo vienintelė teisinga išeitis. Tačiau, perkėlus tą faktą į meninį kūrinį, apibendrinus jį, buvo negalima išvengti jo poetizacijos, o tai idėjinio atžvilgiu būtų buvę neteisinga. Todėl, priešdamas klubo gynimą, A. Guzevičius nenutylėjo šio fakto, tačiau neiškėlė jo ir į pirmą vietą, nes ne tokie poelgiai atspindėjo geriausius Lietuvos revoliucinio proletariato bruožus. Norėdamas parodyti kaip tik šituos geriausius bruožus, autorius įjungia į klubo gynimo sceną vieną papildomą veikėją — išgalvotą herojų Norbertą Varkalį. Norberto revoliucinis užsiėmimas, jo tikėjimas proletariato reikalo ir kovos teisingumu, išeities ieškojimas, skeptiška pažiūra į draugų nuotaikas, į jų pasiryžimą tapti revoliucijos aukomis yra priešpastatoma istorinių gynėjų Aso, Veržbickio ir kt. elgesiui. Įvedus į veiksmą tokį herojų, kaip Norbertas, kuris yra Lietuvos proletariato revoliucinio sąmoningumo pavyzdys, kitiems klubo gynėjams būdingos nevilties, sąmoningo savęs pasmerkimo mirčiai nuotaikos įgyja atsitiktinumo pobūdį. Tai dalies revoliucijos dalyvių, ypač kilusių iš smulkiaburžuazinės aplinkos, neteisingo heroizmo supratimo išdava.

Autorius, norėdamas atskiram istorijos faktui suteikti tipiškumo bruožų, praplėtė baltalenkų susidūrimo su darbininkais rėmus. Jis „privertė“ kontrevoliucinius maištininkus pakeliui susitikti su ginkluotais darbininkų būriais, sukūrė vežančio ginklus apsuptiesiems sunkvežimio istoriją, aplamai, ištesė visą klubo gynimo procesą. Tikrovėje buvo kitaip. Tuo metu, kada lenkų baltagvardiečiai apsupo klubą, jame buvo apie 50 žmonių.

Nelygi kova truko 20 valandų. Išlikę gyvi komunarai buvo priversti pasiduoti, o penki tarybos nariai nusišovė.

Romane-epopėjoje baltalenkių organizuotas pučas ir darbininkų klubo gynimas parodytas kaip pirmas ginkluotas kontrrevoliucinės buržuazijos ir revoliucinės darbininkų klasės susidūrimas. Darbininkų pralaimėjimą autorius pateikia kaip objektyvių sąlygų rezultatą. Taip istorinis įvykis, rašytojo kūrybiškai atgaivintas ir apibendrintas, padeda jam išryškinti istorinės tikrovės esminius bruožus.

Taip pat kūrybiškai elgiasi rašytojas ir su kitais istoriniais faktais. Pavyzdžiui, A. Guzevičius du savarankius įvykius — 1918 m. gruodžio 16 d. politinį streiką ir gruodžio 24 d. geležinkelininkų organizuotą visuotinį streiką kaip protestą prieš 40 geležinkelio darbininkų suėmimą — sujungė į vieną. Toks sujungimas, pirmiausia, stiprina organizuotos revoliucinės liaudies kovos už Tarybų valdžią įspūdį, leidžia autoriui, nenusižengiant istorinei tiesai, neperkrauti kūrinio siužeto vienas į kitą panašiais istoriniais faktais (to kūrinyje kitais atvejais neišvengta). Tuo pačiu autoriaus pavaizduota Vilniaus miesto dirbančiųjų demonstracija pateikiama kaip vienas iš daugelio ano laikotarpio panašių darbo žmonių politinio aktyvumo pavyzdžių, kaip tipiškas reiškinys.

Panašių laisvo ir kūrybiško istorinių faktų panaudojimo ir interpretavimo pavyzdžių galima būtų paminėti dar daug, ir jie visi patvirtintų dažnai rašytojui daromų priekaištų neteisingumą: girdi, jo romanas ne meninis kūrinys, o istorinis įvykių aprašymas. Stebint rašytojo darbą, atkuriant, apibendrinant istorinius faktus, dar kartą įsitikini didžiojo rusų kritiko Bielinskio žodžių teisingumu. „Atrodo, kas gi daryti manui (meniškumo prasme) ten, kur rašytojas suvaržytas šaltinių, faktų ir turi tiktai stengtis tuos faktus kaip galima teisingiau atgaminti? Tačiau kaip tik teisingas faktų atgaminimas negalimas tik vienos erudicijos dėka, o reikalauja dar ir fantazijos. Istoriniai faktai, esantieji šaltiniuose,— tai ne daugiau kaip akmenys ir plytos: tiktai menininkas gali iš šios medžiagos pastatyti dailų pastatą“².

Istorinio fakto panaudojimas esminiams vaizduojamos tikrovės bruožams atskleisti yra vienas būdingųjų istorinės tikrovės vaizdavimo principų romane-epopėjoje „Kalvio Ignoto teisybėje“.

Kaip aukščiau minėta, A. Gudaitis-Guzevičius, rašydamas savo romaną-epopėją, norėjo atstatyti istorinę tiesą, parodyti, kas gi iš tikrųjų vyko Lietuvoje 1918—19 m., kokios jėgos ir už ką kovojo. Ir todėl rašytojas savo knygoje panaudojo daug ano meto įvykių betarpiškų liudininkų — istorinių dokumentų. Atrodo, kad taip apščiau sukaupęs meniniame kūrinyje įvairių pakraipų laikraščių straipsnių, nutarimų, protokolų, atsišaukimų ir t. t. ištraukas, autorius duoda atkirtį buržuazinių nacionalistų plepalams apie buržuazijos pasiaukojamą kovą dėl liaudies interesų, apie lietuvio priešingumą revoliucijos sąjūdžiui ir t. t. Beveik visi autoriaus cituojami istoriniai dokumentai turi tam tikrą siužetinę paskirtį, tačiau, be to, jie nemažiau

² В. Белинский. Избранные произведения, Огиз, 1948, стр. 589.

reikšmingi, atkuriant istorinę tikrovę. Atidžiau pažvelgus į visus knygoje randamus archyvinčius ir kitus dokumentus, peršasi išvada, jog didesnė jų dalis parinkta autoriaus, siekiant demaskuoti išdavikišką Lietuvos buržuazijos veiklą 1918—19 m., giliau atskleisti jos „kovų dėl nepriklausomybės“ siaurą klasinį pobūdį. Tai ir dokumentai, susiję su buržuazijos pastangomis pasikviesti į Lietuvos karaliaus sostą hercogą Urachą, ir Tarybos protokolai, ir ištraukos iš to meto buržuazinės spaudos puslapių ir t. t. Pavyzdžiui, sertifikato, paruošto buržuazinės vyriausybės savo įgaliotiniui, tekstas akivaizdžiai skaitytoją įtikina, kaip ta vyriausybė ieškojo svetimšalių imperialistų pagalbos savo liaudies revoliucingumui numalšinti.

Istoriniai dokumentai taip pat Guzevičiui yra viena priemonių pabrėžti Spalio socialistinės revoliucijos reikšmę lietuvių tautos revoliuciniam judėjimui, parodyti užsimezgiusius glaudžius ryšius tarp dviejų socialistinių respublikų. Tokį vaidmenį kūrinyje atlieka ištrauka iš Stalino straipsnio „Šviesa iš rytų“, kurį skaito laikraštyje „Жизнь национальностей“ daktaras Mastaitis, o ypač Lenino ir Stalino sveikinimo telegrama jaunai Lietuvos tarybinei respublikai bei Lenino pasirašytas dekretas apie Lietuvos Tarybų respublikos nepriklausomybės pripažinimą, kurių tekstą paskelbia draugas Vincas autoriaus nupieštame įvairių partijų ir partijėlių atstovų pasitarime, vokiečių okupacijos valdžios sušauktame filharmonijos salėje. A. Guzevičius gana plačiai sustojo prie šito pasitarimo, daktaro Mastaitčio įspūdžiais, pateikdamas įvairius tariamai socialistinių partijų LSDP, PPS, Bundo ir t. t. vadų nacionalistinius pasisakymus, kvietimą jungtis į tautines „socialistines“ organizacijas. Tokiam politiškai neužgrūdintam klausytojui, kaip Mastaitis, sunku susigaudyti įvairių kalbėtojų pozicijose, jis tik širdimi jiems nepritaria, o protu jų klastos dar nesupranta. Ir tik po to, kai draugas Vincas paskelbia dekreto antrą punktą: „Rusijos Tarybų Vyriausybė įpareigoja visus su Lietuva susisiekiąčius karinius ir civilinius Rusijos Tarybų respublikos organus teikti Lietuvos Tarybų Vyriausybei ir jos kariuomenei visokeriopą pagalbą kovoje dėl Lietuvos išvadavimo iš buržuazijos jungo...“, Mastaitis tarsi praregi, supranta, kad būtina Lietuvos dirbančiųjų pergalės prieš išnaudotojus sąlyga yra proletarinis internacionalizmas, broliškų santykių užmezgimas ir palaikymas su kitomis kovojančiomis dėl socializmo tautomis.

Kitas dokumentų pluoštas romane-epopėjoje „Kalvio Ignoto teisybė“ yra susijęs su vokiečių okupacija Lietuvoje, kuri apsinkino Lietuvos darbo žmonių kovą dėl socializmo. Jeigu knygos prologe randame vieną kitą dokumento forma pateiktą buitinio pobūdžio vokiečių okupuotos Lietuvos gyvenimo epizodą (pavyzdžiui, „Pagarsinimas iš sakyklos“ dėl varnų ir pempų kiaušinių supirkimo), tai vėliau, ypač skyriuose apie to meto Vilniaus miesto įvykius, tie dokumentai yra jau grynai politiniai. Toks, pavyzdžiui, straipsnio iš laikraščio tekstas „Jokio ginklo bolševikams“, tokia generolo Folkenheimio telegrama apie X armijos traukimąsi iš Lietuvos teritorijos, dokumentas apie POW organizaciją ir t. t. Iš jų skaitytojas pamato, kad Lietuvos liaudis, kovodama dėl socializmo ir Tarybų valdžios 1918—19 m.,

susidūrė ne tik su savo nacionalinės buržuazijos ir dvarininkų pasipriešinimu, bet ir su vokiečių okupacinės armijos durtuvais, kurie gynė buožes ir kapitalistus. Rašydamas romaną „Kalvio Ignoto teisybė“ šiandien, kada iš paskelbtų spaudoje archyvinių dokumentų bei istorinių straipsnių tų dienų sudėtingos revoliucinės kovos sąlygos yra plačiam skaitytojų ratui žinomi, gal būt, autorius ir galėtų atsisakyti nuo didesnės dalies dokumentinės medžiagos, esančios kūrinio meniniame audinyje. Tačiau tuo metu, kada kūrinys buvo rašomas, autoriaus noras remtis dokumentu visai suprantamas. Taigi, istorinis dokumentas yra vienas būtinų romano-epopėjos „Kalvio Ignoto teisybė“ komponentų, vienas istorinės tikrovės pavaizdavimo principų.

Didelis vaidmuo vaizduojant istorinę tikrovę A. Guzevičiaus romane-epopėje, atitenka istoriniam komentarui, kronikiniams-publicistiniams nukrypimams. Tokių priemonių kūrinio istoriškumui pabrėžti autorius griebsi ne vien todėl, kad tai yra plačiai vartojama priemonė šio žanro kūriniuose³; bet ir todėl, kad jis kelia naują, plačios apimties istorinę medžiagą, pateikdamas ją ne tik kaip herojų veiksmų foną, bet ir kaip patį vaizdavimo objektą. Autoriaus duoti istoriniai komentarai bei kronikinio pobūdžio publicistiniai nukrypimai dažniausiai įveda skaitytoją į tų laikų politinę atmosferą, paaiškina objektyvias priežastis, kurios nulėmė vienokią ar kitokią liaudies revoliucinės kovos rezultatą, vienos ar kitos politinės grupuotės veikimo pobūdį. Pavyzdžiui, IV-ąjį pirmosios knygos skyrių pradėjęs tiksliai istorinio kronikinio pobūdžio nukrypimu — „Kaip šiukšlės, priešaudrio viesulų nešamos, vertėsi į vakarus buvusios dešimtosios kaizerinės armijos liekanos...“ (212 psl.), — autorius detalai paaiškina okupacinės armijos pasitraukimo iš Lietuvos planą, jo tikslus, o toliau parodo, kaip paveikė tos armijos atsitraukimas revoliucinį judėjimą Vilniuje ir kaime — Rokiškio apskrityje. Toliau rašytojas vaizduoja buržuazinių vyriausybinių sluoksnių paniką, kilusią dėl baimės pasilikti su savo liaudimi be svetimų ginklo globos, jų pastangas susirasti naujų globėjų užsienio imperialistų tarpe.

Prisiminkime istorinį komentarą, prieš parodant įvykius Kaune, kur autorius, išdėstęs susidariusią tuo metu frontuose padėtį, paaiškina, kodėl atidedamas ginkluotas Kauno darbo žmonių sukilimas. Tokie istoriniai komentarai bei kronikinio pobūdžio publicistiniai nukrypimai „Kalvio Ignoto teisybėje“ beveik visais atvejais pateisinami. Blogiau autoriui sekasi ten, kur jis bando istorinę informacinio pobūdžio medžiagą susižetinti, perduoti ją savo herojų lūpomis ar mintimis. Tačiau tai jau atskiras romano-epopėjos siužetą liečiąs klausimas.

Atkurdamas sudėtingas vaizduojamosios epochos ekonominio, politinio bei visuomeninio gyvenimo sąlygas, autorius, kaip matėme, panaudoja istorinį faktą, archyvinį arba kitokio pobūdžio to meto dokumentą, prabyla į skaitytoją istoriniu komentarų, kronikiniais-publicistiniais nukrypimais. Visa tai yra svarbios priemonės, vaizduojant istorinę tikrovę.

Tačiau A. Guzevičius ne tik teisingai, iš marksistinių pozicijų atsklei-

³ „Rašydamas tokį kūrinių (romaną-epopėją — L. L.), rašytojas dažnai yra priverstas nutraukti pasakojimo eigą, įterpti faktinių paaiškinimų, kurie paryškina tam tikrų įvykių priežastis“. A. Upytis. «Знамя», 1954, № 4.

dė vieną svarbiausių lietuvių liaudies revoliucinės kovos puslapių, bet ir sukūrė įsimenančius anos epochos žmonių paveikslus. Tai tiesos ieškotojo kalvio Ignoto, kaimo vargdienio Deksnio, „visuotinių simpatijų respublikos“ gerbėjo daktaro Mastaičio ir kt. paveikslai. Kaip jau anksčiau minėta, A. Guzevičius, rašydamas kūrinių istorine tema, nepasirinko pagrindiniu jo herojumi istorinės asmenybės. Jis rodo įvairių klasių ir socialinių grupių atstovų santykį su revoliucija, jų vietą liaudies kovoje už socializmą, už Tarybų valdžios įvedimą Lietuvoje. Antra vertus, rašytojas, piešdamas savo herojų paveikslus, stengiasi parodyti, kaip revoliucinė darbo žmonių kova Lietuvoje 1918—19 m. konkrečiai palietė ir paveikė įvairių socialinių sluoksnių žmonių gyvenimą, jų pasaulėžiūrą, tarpusavio santykius. Skaičiuojami A. Guzevičiaus romaną, jaučiame, kaip revoliucija ne tik ardo įprastą Rugelių kaimo gyvenimo būdą, aukštyn kojom apverčia nusistovėjusius žmonių santykius (pvz., Deksnio ir Laužadžio), bet ir kaip ji veržiasi į šeimą, ar tai kaimiečių (Karusės pastangos išsiveržti iš motinos moralės ir valios), ar tai inteligentų (Mastaitis ir Aldona, tųpasi savo tėvo politiniu ir gyvenimo vadovu). Tačiau autorius ne tiek kreipia dėmesį į asmens dramą, žmogaus vidaus pergyvenimus dėl naujų santykių, naujos moralės veržimosi į buitį, kiek iškelia ir išryškina socialinius konfliktus, rodydamas savo herojus socialinėje, klasių kovos plotnėje. Tokį istorizmo principą, kurdamas romano-epopėjos herojų charakterius, autorius pasirinko ne vien dėl to, kad jį skatino vaizdavimo objektas, bet ir todėl, kad jis pirmas rašė apie šiuos įvykius. Siekdamas istorinės tiesos, jis, visų pirma, atkreipė dėmesį į atskirų klasių, socialinių grupių vaidmenį juose. Todėl rašytojui labiausiai rūpėjo socialinis, politinis herojaus veidas ir visa herojaus buitis, santykiai su artimaisiais dažniausiai irgi panaudojami herojų socialiniam veidui atskleisti. Toks principas neigiamai atsiliepia epizodinių veikėjų paveikslams: juose dažnai socialiniai bruožai nustelbia individualius (pvz. Palonio ir Paliulionio paveikslai). Sąmoningai išryškindamas savo herojų socialinį veidą, rodydamas jų politinių pažiūrų brenimą, socialistinės pasaulėžiūros formavimąsi (Ignotas, Mastaitis, Aldona, Deksnys), A. Guzevičius plačiai naudoja vidinį monologą, kaip vieną pagrindinių paveikslo kūrimo priemonių. Tačiau tai nėra J. Biliūno ar A. Vienuolio kūriniuose dažnai užtinkamas vidinis monologas, kur jis parodo žmogaus sielos gyvenimą, jo slapčiausias mintis ir pergyvenimus. A. Guzevičius vidiniais monologais rodo, kaip tas ar kitas herojus supranta ir vertina istorinį, politinį faktą, kaip jis reaguoja į visuomeninės politinės kovos reiškinius. Guzevičiaus vidiniai monologai rodo, kaip jo herojus sugeba vertinti įvykius ir juose sąmoningai dalyvauti.

Autoriaus santykį su herojumi nulemia herojaus santykis su liaudies revoliucine kova, jam atitenkantis vaidmuo joje. Neigiamieji veikėjai autoriaus nužmoginti. Rašytojo nedomina nei subjektyvios priežastys, atvedusios juos į kontrrevoliucijos stovyklą, nei iš viso jų žmogiškasis „aš“, — jis parodo juos įvairiais būdais kenkiančius darbo žmonių judėjimui, jų valdžiai ir t. t. Gal todėl šios rūšies herojų charakteriai perdėm statiški,

juose neįžvelgsi jokios evoliucijos nuo pat knygos pirmojo iki paskutinio puslapio. Politinis parsidavėliškumas, neapykanta liaudies revoliucinei kovai, turto ir lengvo gyvenimo troškimas, bet kokių principų stoka, žiaurumas, artimas sadizmui — yra bendri visų Guzevičiaus nupieštų liaudies priešų bruožai. Tuo tarpu herojų, kurių keliai sutampa su revoliucija, charakteriai autoriaus rodomi vystymosi procese, ir, nors romano-epopėjos veiksmas apima nedidelį laikotarpį, lygindami pirmųjų ir paskutiniųjų knygos puslapių Deksnį, Mastaitį, Aldoną, mes matome, kaip pasikeitė jų požiūris į gyvenimą, kovą, įvykius ir t. t. Šie herojai apgaubti autoriaus meile, pasididžiavimu jų žmogiškomis vertybėmis, o anie yra tarsi praradę teisę vadintis žmonėmis, ir todėl rašytojas jiems skiria mažiausiai dėmesio. Autorius, pateikęs skaitytojui nemažą buržuazijos kontrrevoliucinę veiklą demaskuojančių istorinių dokumentų, duoda ir nemažą skaičių kontrrevoliucinių idėjų ruporų, pavadintų Kajełono, Vištarto, Naviko ir kt. vardais.

Toks priešų stovyklos personažų kūrimo būdas iš dalies kenkia kūrinio istoriškumui bei meniškumui, tačiau jis aiškinamas tuo, kad rašytojas pirmiausia stengėsi iškelti tai, kas lietuvių liaudyje yra gražu, pažangu, kilnu, revoliucinga, o liaudies priešų paveikslus kūrė kontrasto būdu.

Geriausieji lietuvių liaudies bruožai išryškėja A. Guzevičiaus romano-epopėjos veikėjų Ignoto, Deksnio, Kirstukienės, Norberto, Didžkaus, Karolio ir kt. charakteriuose. Tačiau autorius, vaizduodamas liaudį, nesitenkino vien atskirų individualizuotų jos atstovų paveikslų sukūrimu. Paraleliai rašytojas piešia ir liaudies, kaip visumos, masės, kaip kolektyvo, paveikslą. Liaudies paveikslas iškyla daugiausia masinio pobūdžio scenose (pvz., manifesto skaitymo Rūgeluose epizode, demonstracijos Vilniuje prie filharmonijos, geležinkiečių mitingo, mitingo darbo biržoje scenose ir t. t.). Masinio pobūdžio scenose autorius parodo liaudį veikiančią, o taip pat atskleidžia jos nuotaikas. Tai rašytojas pasiekia nepersonifikuotu masiniu dialogu, o taip pat pažymėdamas tokias masės portreto detales, kurios tuo pat metu yra būdingos kiekvienam jos atskiram nariui (pvz., bedarbių moterų portretas mitingo darbo biržoje epizode). A. Guzevičius mėgsta pabrėžti masinėse scenose liaudies klasinę diferenciaciją, išskirti joje dvi aiškiai priešiškas nusiteikusias idėjines stovyklas.

Masinio pobūdžio scenos, liaudies, kaip masės, kolektyvo, paveikslas A. Guzevičiaus romane-epopėje yra vienas iš istorinės tikrovės vaizdavimo principų, kurio pagalba piešiamas revoliucinių įvykių liaudiškumas, masiškumas, politinis masių aktyvumas 1918—19 m.

Šalia „išgalvotų“ herojų, „Kalvio Ignoto teisybėje“ užtinkame ir istorinių veikėjų paveikslų. Tai draugas Vincas, Eidukevičius, Šimelevičius ir kt. Daug tikrų vardų ir buržuazijos lageryje: Voldemaras, Alšauskas, Šlezevičius, Smetona ir kiti. Tačiau pastarieji daugiau minimi negu vaizduojami. O revoliucinės liaudies vadai — draugas Vincas, Eidukevičius ir kt. — piešiami plačiau, nors ir jie romane-epopėje yra epizodiniai personažai. Knygos puslapiuose mes su jais susitinkame retai, nors iš kitų veikėjų lūpų sužinome apie jų svarbų vaidmenį organizuojant darbo žmonių kovą bei vėliau, vadovaujant Tarybų Lietuvos respublikos vyriausybei. Reikia pa-

sakyti, kad A. Guzevičius nesistengia visapusiškai atskleisti draugo Vinco, kaip žmogaus, kovotojo, charakterį. Jis tenkinasi, parodydamas draugą Vincą, kaip revoliucinių įvykių Lietuvoje organizatorių. Ir toks herojaus vaizdavimo būdas šiuo atveju yra visai priimtinas. Autorius piešia ir draugo Vinco pasikalbėjimus su darbo žmonėmis, ir jo kalbas mitinguose bei susirinkimuose. Tai nėra užfiksuoti tikrai pasakyti istorinio asmens žodžiai. A. Guzevičiaus romano-epopėjos epizodinis veikėjas draugas Vincas kalba taip, kaip turėtų kalbėti jo įsitikinimų, temperamento, padėties žmogus, ir čia nėra nusižengta nei istoriškumui, nei tikroviškumui. Kalbėdamas apie istorinių asmenų paveikslą kūrimą literatūros kūriniuose, Furmanovas rašė: „Visai nesvarbu, kad čia praleistos mintys ir žodžiai tikrai jų pasakyti, ir, iš antros pusės, duoti žodžiai ir mintys, kurių ta forma, kaip čia, jie niekada nepasakė. Svarbiausia, kad išliktų būdinga asmenybė, istorinės asmenybės pagrindiniai bruožai, o detalės neturi jokios reikšmės. Vieni žodžiai pasakyti, kiti galėjo būti pasakyti. Ar ne vis tiek? Tik neturi būti nieko, kas iškreiptų įvykių ir asmenų tikrumą“.⁴ Šiuo atžvilgiu A. Guzevičius, atrodo, ėjo teisinga kryptimi. Draugas Vincas susitikimuose su „išgalvotais“ herojais — Aldona, Mastaičiu ir kitais — kalba kaip vyriausybės galva, labiau patyręs, politiškai sąmoningesnis, bet visgi savas darbo žmogui asmuo.

Istoriniai veikėjai, duoti kaip epizodiniai personažai „Kalvio Ignoto teisybėje“, yra viena iš rašytojo pavartotų istorinės tikrovės tipizacijos priemonių. Šis, kaip ir kiti mūsų aukščiau nagrinėti istorinės tikrovės vaizdavimo principai, padėjo rašytojui teisingai, su istorine perspektyva nupiešti vieną sudėtingiausių istorinių laikotarpių, sukurti to meto epochos tipiškus žmonių paveikslus. Čia pirmiausia ir glūdi A. Guzevičiaus romano-epopėjos „Kalvio Ignoto teisybėje“ reikšmė.

⁴ E. Наумов. Д. Фурманов, М.-Л., 1951, стр. 95—96.

ПРИНЦИПЫ ИЗОБРАЖЕНИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ В РОМАНЕ-ЭПОПЕЕ А. ГУДАЙТИСА- ГУЗЯВИЧЮСА «ПРАВДА КУЗНЕЦА ИГНОТАСА»

Л. Лисенкайте

Резюме

Принципы изображения исторической действительности в романе-эпопее А. Гудайтиса-Гузьявичюса «Правда кузнеца Игнотаса» обусловлены несколькими обстоятельствами: 1) Автор первый в истории литовской художественной прозы решился воспроизвести сложные события борьбы литовского народа за советскую власть и социализм в 1918—1919 г. г. 2) Автор не просто писал о революционных событиях 1918—19 г. г., но стремился восстановить историческую правду, которая долгие годы искажалась буржуазными учеными, осветил борьбу литовского народа с позиций марксистско-ленинского понимания истории. 3) В процессе работы над произведением у писателя произошло изменение поэтического замысла: исторические события, которые по первоначальному замыслу должны были служить фоном деятельности деревенского революционера, стали непосредственным предметом изображения писателя. 4) Писатель, сам будучи революционером-профессионалом, в революционной борьбе предшествующего поколения революционеров искал черты духовного родства со своим поколением, и это определило его отношение к героям романа. «Рыцари революции» — так вслед за героиней романа Альдоной автор характеризует тех, кто все свои силы отдают на благо народа. 5) Исторические события в романе воспроизводятся не на основе авторских наблюдений или воспоминаний, а на основе изучения архивных документов, периодической печати, воспоминаний современников — участников этих событий.

Эти объективные и субъективные факторы определили следующие принципы изображения исторической действительности в романе — эпопее «Правда кузнеца Игнотаса»:

1. Использование исторического факта, который довольно свободно воспроизводится и интерпретируется художником, не всегда служит для отражения существенных черт действительности.

2. Обильное использование в художественной ткани романа документального материала, с помощью которого автор достигает трех целей: показывает истинную роль литовской буржуазии в событиях тех лет, говорит о значении Великой Октябрьской социалистической революции в развитии революционных событий в Литве, подчеркивает сложность конкретно-исторической обстановки в республике в связи с наличием немецкой оккупации.

3. Широкое использование исторических комментариев, хроникальных-публицистических отступлений, которыми автор обычно объясняет создавшуюся обстановку.

4. Преимущественный интерес автора к социальному лицу, к политической борьбе своих героев. Личные судьбы, семейные драмы интересуют писателя в меньшей степени.

5. Интерес к политическому лицу героя в отдельных случаях приводит автора к неудаче — образы врагов народа в романе отличаются схематичностью, зачастую являются лишь простыми рупорами определенных идей.

6. Автор создает не только индивидуализированные образы представителей народа, но и вводит в сюжет коллективный образ народа как массы, показывая политическую активность трудящихся масс в тот период.

7. Историческую действительность автор воспроизводит, вводя в сюжет в качестве действующих лиц исторических деятелей. Они выступают в романе как эпизодические персонажи, с помощью которых автор добивается большей исторической достоверности изображаемого.

Эти основные принципы изображения исторической действительности способствуют созданию в романе-эпопее Гудайтиса-Гузявичюса «Правда кузнеца Игнотаса» правдивой, слджной картины борьбы литовского народа за советскую власть в 1918—1919 г. г.